

Baardman als wintergast bij Culemborg

Tekst:
Berry Lucas

Foto's baardmannen:
Mario Huizinga

Bij de bovenstaande kop denken niet-vogelaars onwillekeurig meteen aan de Kerstman, of aan Sinterklaas. Maar voor deze baardman zal burgemeester Van Schelven (zelf met trendy getrimde driedagenbaard) niet snel met ambtsketen en al het stadhuisbordes opdraven. Toch is een winterse waarneming van dit mooie rietvogeltje in de Baarsemwaard elke keer weer een feestelijke gebeurtenis. Sinds enkele jaren duikt de baardman hier vanaf oktober tot in maart in wisselend aantal op. Als vogelaar heb je dan een behoorlijke kans om de soort in de kijker te krijgen.

Ik ben een vaste bezoeker van de Baarsemwaard zoals sommigen weten, de hond moet mij namelijk op zijn tijd uitlaten. De laatste winters hoor ik (maar ik zeker niet als enige) met enige regelmaat vanuit het riet langs de strangen een geluid klinken waarvan de website van Vogelbescherming stelt dat het klinkt als een racefietsbel: het heldere, explosieve roepje van de baardman. Die fietsbel hoor ik er niet zo in, maar ik ben zelf dan ook niet zo'n baansporter. Het ping-geluid van de baardman (ook wel baardmannetje genoemd) kan soms ook heel gedempt klinken, heb ik ervaren. Als je dat geluid niet goed kent of een wat minder goed gehoor hebt, kun je er gemakkelijk aan voorbij lopen. En ze staan dan wel bekend als hyperactieve, buitelandse acrobaatjes, maar meestal blijven ze uit het zicht tussen de riethalmen, waar ze op zoek zijn naar rietzaden.

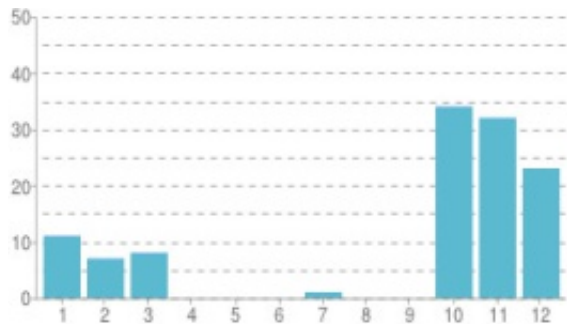
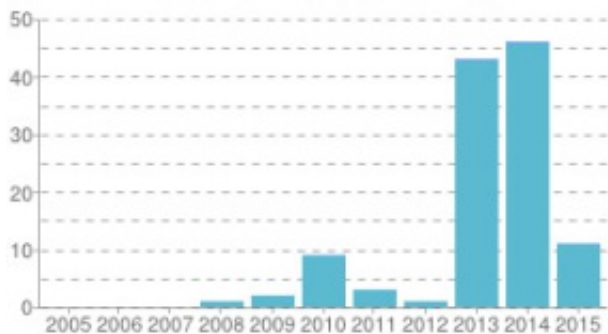
Met wat geduld lukt het vaak wel om ze in beeld te krijgen: op zeker moment vliegt een groepje baardmannetjes met veel kabaal heel even hoog op uit het riet, om wat verderop snel weer neer te dalen. Met nog meer geduld en een beetje geluk kun je ze uiteindelijk recht voor je neus krijgen, zoals Mario met de prachtige foto's bij dit artikel bewijst. Overigens wel met behulp van een behoorlijke teletoeeter en natuurlijk inmiddels behoorlijke ervaring in de vogelfotografie.

Baardman in Nederland

De soort is pas algemeen geworden in Nederland toen in de loop van de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw in de nieuwe polders van Flevoland enorme rietmoerassen ontstonden. De populatie explodeerde en op het hoogtepunt in de periode 1973-1975 werd het aantal broedparen geschat op 7000. Toen het riet in Flevoland geleidelijk verdween door het omzetten in bouwland, volgde een gestage daling met enkele oplevingen. In 2011 broedden er naar schatting nog ongeveer 800-1000 paar in Nederland. De populatie heeft wat bolwerken rond het IJsselmeer, in Noord-Holland, Friesland en Zeeland. De baardman kan zich snel voortplanten met drie tot vier broedsels en kan zo'n twintig nakomelingen per jaar produceren. Dus als de broedomstandigheden goed zijn, waaiert de soort gemakkelijk uit over een groter areaal. Een strenge winter kan dat weer te niet doen en de aantallen sterk decimeren.

De meeste baardmannen worden het jaar door vooral in laag Nederland gezien; dit zal ongetwijfeld samenhangen met de aanwezigheid van rietrijk moeras van enige omvang. Culemborg ligt langs de oostelijke lijn van die verspreiding, diagonaal lopend van ruwweg Bergen op Zoom tot de Dollard in Groningen. Overigens is de soort ook in het oostelijk Rijn-gebied (met veel rietbegroeiingen) niet ongewoon, en kan overal elders in Nederland opduiken.

Baardman - *Panurus biarmicus*

Waarnemingen x aantal van de baardman in werkgebied NVWC in opeenvolgende jaren (links) en totalen per maand in die periode (rechts). Bron: waarneming.nl

Doortrekker en overwinteraar

Het overwinteringsgebied van de baardman komt grotendeels overeen met het broedgebied, maar bij koude trekken vogels deels weg naar mildere streken. Hoewel de baardman geen trekvogel in de ware zin des woord is, begeven sommige vogels zich vanaf oktober buiten de vaste broedgebieden. De baardmannen die tegenwoordig bij Culemborg gemeld worden, zou men als zwervers/doortrekkers kunnen zien, gezien de wisselende aantallen en groepsgroottes van najaar tot voorjaar. Het lijkt er bovendien op dat enkele exemplaren de hele winter in ons gebied rondlopen. Vanuit de Baarsewaard heb ik baardmannen wel hoog richting het westen zien vliegen, en vice versa. Zowel in de Baarsewaard als in de Steenwaard en de Everdingerwaard zijn de afgelopen jaren baardmannen waargenomen, dus het heeft er alle schijn van dat ze tussen de uiterwaarden heen en weer pendelen. Ik zie vaak twee baardmannetje-mannetjes samen, en hoe noem je zo'n duo dan? Juist: Nico en Hans! (Of dacht u misschien meteen aan onze eigen NVWC-hipsters Wim en Yme Jan?). Er zijn overigens ook al grotere gemengde groepjes tot 7 exemplaren waargenomen.

Zelf heb ik tot 2010 in al die jaren dat ik vogel rond Culemborg hier nog nooit een baardman gezien. De vermeldingen in de oude geschriften (Avifauna Midden Nederland, Vogels van de Grote Rivieren etc.) zijn op de vingers van een hand te tellen. De eerste op waarneming.nl geregistreerde melding in ons werkgebied stamt uit 2008, daarna wordt de soort in toenemende frequentie en oplopend aantal gezien (zie grafieken boven). Wel is het zo dat waarnemingen in waarneming.nl bij alle soorten een vlucht nemen vanaf 2008, vanwege de toenemende populariteit van het systeem. De statistieken doen echter vermoeden dat we te maken hebben met een recente opmars van de baardman alhier, en bovendien een "blijvertje". Al is het niet ondenkbaar dat de soort al meerdere jaren over het hoofd is gezien in de winter, doordat de vogeltjes zich vaak in de dekking van het riet schuil houden. Aangezien er tussen maart en oktober (op één na) geen meldingen zijn, is broeden in onze omgeving niet heel waarschijnlijk. De juli-waarneming in de Everdingerwaard is anderzijds wel weer heel verdacht ...

Riet en ruigte in de uiterwaarden

Het voorkomen van de baardman heeft alles te maken met de

Baardman mannetje in de Baarsewaard. Foto Mario Huizinga.

Baardmannetjes vinden volop riet in de Baarsemwaard. Foto Berry Lucas.

ruime beschikbaarheid van oud, overstaand riet. De vogels schakelen na de broedtijd over van een insectenmenu op rietzaden, en dat is tegenwoordig in redelijke overvloed aanwezig in de uiterwaarden in onze omgeving waar nieuwe natuur is ontwikkeld. De overwinteringsomstandigheden in met name de Baarsemwaard zijn blijkbaar ook uitstekend voor andere riet- en moerasvogels getuige de territoria van meerdere waterrallen (tot wel 5 exemplaren tegelijk!), die dit duidelijk maken met volop gekip, geknor en gekrijs. Ook de roerdomp kan met wat geluk de hele winter door tussen het overjarige riet langs een strang ontdekt worden. Ondanks de grote aantallen wandelaars en hondenuitlaters is de combinatie van rietruigten en -moeras, strangen met begroeide oevers en wilgenopslag ook 's zomers een eldorado voor meerdere riet- en moerasvogels: blauwborst, rietzanger, sprinkhaanzanger, kleine karekiet, grasmus, rietgors, waterral en bruine kiekendief, en dan heb ik nog maar een deel opgenoemd. Hoe aantrekkelijk blijkt ook uit de klappers van het afgelopen jaar: woudaap, kwak en Cetti's zanger (lees Hak-al 2014 nr.1 er maar op na).

Zulke terreinen zijn dus pareltjes in het NWWC-gebied. Het is te hopen dat baardman en andere vogelsoorten niet de dupe worden van de "stroomlijn-drift" van Rijkswaterstaat en de beheerder voldoende rekening kan houden met de bovengenoemde waarden. Wie weet kunnen we dan zelfs nog eens vaststellen dat de baardman zich ook als broedvogel in ons werkgebied heeft gevestigd.

Bronnen:

www.waarneming.nl
 Wikipedia baardman
 www.vogelproblemen.nl
 www.vogelbescherming.nl
 www.vogelatlas.nl
 www.sovon.nl
 Vogels van de Grote Rivieren
 Avifauna Midden-Nederland

Over baardmannen en baardvrouwen

De baardman (*Panurus biarmicus*) of baardmannetje (dat klinkt toch veel aandoenlijker voor zo'n beestje) is een zangvogel uit de familie van de Panuridae; een familie met maar één soort. Vroeger noemde men hem ook baardmees, waarschijnlijk om het mezenpostuur en het mezengedrag; in feite een taxonomische miskleun, want *Panurus* zou meer verwant zijn aan de familie der leeuweriken.

Het mannetje baardman heeft karakteristieke 'bakkebaarden'; niet op de Elvis-manier, want welbeschouwd beginnen ze ergens onder de ogen en de snavelbasis. Het heeft veel weg van de baardstreep van valken, maar bij de baardman hangen ze los af. Het is veelzeggend dat de Lannervalk ook *biarmicus* als wetenschappelijke tweede naam heeft, wat potjeslatijn is voor "dubbel opgetuigd". Een baard wordt als iets typisch mannelijks beschouwd, dus het mannetje baardman heeft duidelijk zijn stempel gedrukt op de soortnaam. Het voelt wat onwennig dat je vrouwelijke exemplaren ook gewoon 'baardman' noemt, vooral ook omdat het vrouwtje helemaal geen baard heeft. De aanduiding 'vrouwtje baardman' is dus in feite een dubbele contradictio in terminis. Al komt er in de mensenwereld baardgroei bij vrouwen voor – extreme gevallen waren ooit zelfs een circusattractie-, maar dan is het een hinderlijke hormoonafwijking die *hirsutisme* wordt genoemd. De benaming *baardvrouw* voor een wijfjes-baardman dekt de lading dus ook niet. Enig Google-onderzoek met de zoekterm 'baardvrouw' levert gegarandeerd treffers op met afbeeldingen van (Eurosongfestival-) Conchita Wurst. (Sorry Ellen, dat ik deze diepgravende taalkundige en etymologische analyse voor je neus heb weggekaapt). Ik verbaasde me verder al websurfend over het feit dat baardmannetjes in volières gehouden en gekweekt worden. En het vrouwtje heet dan overigens gewoon "pop", zoals gebruikelijk in de vogelliefhebberij die net even iets anders is dan "onze" vogelliefhebberij. Het schijnt te kunnen met wat uitgekend (deels levend) voer en plukken riet in de volière. Ik zie ze echter liever vrolijk pingend door de rietvelden zwerven...